

го університету ім. Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / [за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої]. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – Вип. 7. – С. 802-811.

УДК 159.922

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ ТА ПСЕВДОЦІЛІСНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Гейко Є.В.

У статті здійснено спробу визначити специфіку проявів псевдоцілісності а цілісності особистості у підлітковому віці. Розглядаються психологічні особливості суто підліткових форм центрації на власній пізнавальній позиції як передумові оформлення псевдоцілісності. Розглядаються загальні аспекти цілісності особистості в цілому й у підлітковому віці, зокрема.

Ключові слова: аутентичність, ідентичність, псевдоцілісність, суб'єктність, центрація, цілісність особистості.

В статье осуществлена попытка определить специфику проявлений эгоцентризма в подростковом возрасте как псевдоцелостности. Рассматриваются психологические особенности именно подростковых форм эгоцентризма и центрации на собственной познавательной позиции как, собственно, предпосылки оформления псевдоцелостности. Рассматриваются общие аспекты целостности личности.

Ключевые слова: аутентичность, идентичность, псевдоцелостность, субъектность, центрация, целостность, эгоцентризм.

In clause attempt to determine specificity of displays эгоцентризма at teenage age as pseudo-integrity is carried out. Psychological features of teenage forms egocentrism and centration on own cognitive position as, actually, preconditions of registration of pseudo-integrity are considered. The general aspects of integrity of the person are considered.

Key words: authenticity, identity, pseudo-integrity, personality, centration, integrity, egocentrism.

Постановка проблеми дослідження. В сучасному суспільстві суттєво загострюється проблема цілісності особистості, про що свідчать численні дослідження, які висвітлюють питання кризи самоідентичності людини, втрати ціннісних орієнтувань і девальвацію особи, погіршення здоров'я нації й наголошується про незворотність ситуації, що склалася. У таких умовах особливої актуальності набуває психологічний аналіз організації самоусвідомлення індивіда й досягнення найвищого її рівня – утворення цілісності особистості.

Безумовно, вирішення проблеми цілісності особистості уможливує визначення питань смислу і цінності людського життя, упророження універсальності і унікальності людської природи і сутності внутрішнього світу, призначення людини і укріплення та збереження здоров'я: психічного, психологічного, фізичного.

Варто зауважити, що численні наукові дослідження розкривають природу цілісності взагалі й цілісності особистості, як окремої категорії. Зазначені поняття у тому або іншому вигляді зустрічаються у творох багатьох авторів: від класиків античності і середньовіччя (Анаксагор, Аристотель, Платон, Сократ, Сенека й П.Абеляр, Р.Луллій, І.Д.Скотт, Фома Аквінський) до вчених XIX-XX століття. Серед мислителів і науковців особливо вирізняються Ф.Брентано, який започатковує нове бачення цілісності, що сприяє активному вивченню проблеми у представників феноменології Е.Гуссерля, М.Мерло-Понті, Д.Серля, М.Гайдеггера, які створили передумови для оформлення і застосування цілого понятійного ряду.

Однак, слід відзначити, що суттєвим моментом у дослідженні зазначеної проблеми виявилися перші спроби відзначити підґрунтя цілісності особистості або її конституюючих основ. Так, Л.І.Божович виокремлює спрямованість, В.М.Мясіщев – ставлення, О.О.Бодалев – спілкування, О.М.Леонтьєв – ієрархію діяльностей і мотивів; Н.Ф.Добринін – значущість; Б.І.Додонов – емоційну спрямованість; А.Маслоу – самоактуалізацію, К.Ясперс – створення власного "феноменального світу".

Н.І.Непомнящая, досліджуючи психологічну природу цілісності особистості, виокремлює як вагомі – базові основи, сутнісні властивості людини, що виступають передумовою цілісності особистості [7]. Отже, базові основи особистості є психологічною формою уособлення сутнісних властивостей людини, а саме: універсальності, безкінечності, здатності щодо ототожнення себе із іншими й відособлення. Означені якості є умовою засвоєння людиною соціального досвіду в процесі спілкування, умовою функціонування її як соціального і індивідуального суб'єкту, тожності, єдності Людини та Світу й Універсуму – підґрунтя її цілісності.

Водночас, питання психологічної природи цілісності особистості як специфіки організації самосвідомості залишається майже невисвітленим. Отже, поняття цілісності особистості, специфіки самоорганізації як закономірної форми розвитку, впливу цілісно-рефлексивного "Я" на визрівання й становлення, оформлення цілісності як базової основи особистості є метою нашої статті.

Окрім цього, слід відзначити, що в підлітковому віці вагому роль у розвитку особистості відіграє центрація як пізнавальна позиція індивіда і особистісна детермінанта, що опосередковує діяльність підлітка.

Власне припущенням нашого теоретичного дослідження є визначення псевдоцілісності особистості у підлітковому віці.

Результати теоретичного дослідження проблеми. Відтак, якісним розвитком центрації слід вважати поняття "adolescent egocentrism", уведене у психологічну науку Д.Елкіндом [15] й суттєво доповнене Т.І.Пашуковою [8]. Варто зазначити, що необхідність виокремлення окремої категорії "підліткова центрація" пов'язується, передусім, із специфікою зазначеного явища саме у підлітковому віці. Звісно, що підліткова центрація уявляється: 1) як властивість особистості, що зумовлена впливом соціальних чинників – найближче оточення, особливості стилю виховання і міжособової взаємодії, соціальний статус у референтній групі (Пашукова Т.І.); 2) особистісно-афективний компонент центрації, пов'язаний із особливостями розвитку у підлітка формально-операційного мислення (Елкінд Д.); 3) особистісна детермінанта мисленнєвої діяльності, зумовлена специфікою підліткового віку й комплексом особистісних якостей підлітка (Гейко Є.В.).

Власне у підлітковому віці, псевдоцілісність досягає найвищого рівня розвитку і якісних проявів. Сконцентрованість на собі, відсутність різниці між соціальною реальністю та уявленнями про неї, віра в унікальність власного існування, конфліктність сприйняття власного образу "Я" – загальні форми, що наявні центрації зазначеного вікового періоду. У старшому підлітковому віці, псевдоцілісність виявляється як одна з провідних детермінант особистісного розвитку, що впливає на особистість підлітка. У вигляді усталеної риси, псевдоцілісність стає підґрунтям спрямованості особистості.

Отже, особливості абстрактно-теоретичного мислення підлітка дозволяють не лише оцінювати власні уявлення, а й інших людей щодо себе. Однак, найскладною для підлітка виявляється необхідність диференціювати об'єкти, на які спрямовуються мислення інших людей і власне. Окрім цього, психофізіологічні особливості розвитку сприяють центрації підлітка саме на власному образі "Я". Внаслідок висловленого, підліток опиняється у полоні ілюзії – стурбованість власною зовнішністю і, як наслідок, помилкове припущення пильної уваги щодо власної зовнішності з боку інших. Відзначений ефект – "imaginary audience" – відповідає оцінюючому і критичному погляду публіки на актора, який вийшов на сцену.

Також, поряд із ефектом "уявної аудиторії" (нездатність відокремити предмет власного мислення від предмету думок інших людей) співіснує інший ефект "Personal fable" (особовий міф), сутність якого полягає у оцінці власних почуттів. У підлітка виникає відчуття унікальності власних переживань і почуттів. Зазначені ефекти є суттєвою особливістю, що характеризує псевдоцілісність у підлітковому віці.

Проте, цікаво відзначити, що експериментальні дослідження (Enright R., Lapsley D., Shukla D., 1979) дозволяє виявити гендерні і

культурні особливості у проявах псевдоцілісності й у підлітків, в тому числі. Тобто, результати експериментів говорять про соціальну природу псевдоцілісності, як специфічного продукту соціалізації. Звісно, що в культурі американського і європейського суспільства існує певне очікування щодо дівчини чи жінки середнього класу, внаслідок чого, особам жіночої статі необхідно намагатися бути сприйнятими оточуючими, тобто приймати до уваги позиції, думки, почуття інших людей. Внаслідок чого, вплив соціуму виявляється у оформленні гендерних особливостей псевдоцілісності у підлітків жіночої і чоловічої статі.

Цікаво, що у психоаналітичній традиції підліткова псевдоцілісність представлена у межах процесів становлення ідентичності особистості. В підлітковому віці, дифузія ідентичності, що пов'язана із усвідомленням власної індивідуальності, характеризується ефектами "уявленої аудиторії" і "особовий міф" (Bell J.H., Bromnick R. D., 2003).

Окрім цього, псевдоцілісність розглядається у якості особистісної детермінанти, що має прояв у мисленнєвій діяльності підлітків. На під'рунті експериментальних даних, виявляється позитивна, статистично значуща кореляція між центрацією і показниками мисленнєвого процесу, а також особистісними чинниками, самоставленням. Так, ефективна корекція псевдоцілісності у підлітковому віці досягається в результаті формування умінь рефлексії, децентрації, гнучкості мислення (Гейко Є.В., 2002).

Таким чином, сучасні уявлення щодо розвитку псевдоцілісності у підлітковому віці, зіткнулись із необхідністю визначення феноменології псевдоцілісності або як когнітивного конструкту, пов'язаного із інтелектуальною сферою або як продукту соціалізації, що виявляється, передусім, у особистісній сфері.

Ми схильні вважати псевдоцілісність у підлітковому віці пізнавальною позицією, що здійснює вплив на особливості інтелектуальної діяльності індивіда й перебіг процесу соціалізації в цілому.

Проте, слід виокремити специфічну особливість центрації, пов'язану із захисною функцією організму, спрямованістю до самозбереження й досягнення оптимальних умов існування в період складних, кризових ситуацій. Й, у підлітковому віці, псевдоцілісність відіграє роль балансного механізму. Тобто як специфічний засіб психологічного захисту, псевдоцілісність дозволяє особистості не приймати негативну інформацію щодо себе, переживати травмуючі події й зберігати власну цілісність.

Внаслідок того, що підліткова псевдоцілісність розгортається як своєрідні суб'єктивні межі "Я", можна говорити не про цілісність чи інтеграцію духовно-душевно-тілесної субстанції, скільки про усталеність границь, завдяки чому уможливилось збереження певного "Я-образу" від травмуючої інформації. Відтак, псевдоцілісність сприяє власне збереженню меж

"Я" й це є позитивним на період душевної травми. Але тривалість зазначеного процесу й унеможливлення подальшого особистісного розвитку, оформлення об'єктивної пізнавальної позиції створює умови задля становлення псевдоцілісної спрямованості індивіда. Тому мова йде не про цілісність, а про концентрацію або ригідність як пізнавальну і особистісну властивість.

Таким чином, впливаючи з специфіки вікового етапу, особливостей інтегрування у неоднорідний світ, набуття власної самості залежить визрівання справжньої цілісності особистості. Втім необхідно окреслити деякі аспекти поняття "цілісність".

Варто зазначити, що поняття цілісність розглядається у багатьох дослідженнях різних напрямків і галузей. Одним з перших поняття цілісність розглядав З.Фрейд, увівши у науковий обіг наступні цілісності: Супер-его і Несвідоме, а також комплекси, паттерни повторень і сновидіння.

З точки зору Г.М.Васильєва, В.М.Келасьєва, які тривалий час досліджують феномен цілісності, зазначене явище слід вивчати як утворене з Універсуму в результаті виокремлення, тобто це природні і зрозумілі нашому сприйняттю об'єкти, що сприймаються і розуміються нами як єдині і такі, що існують у власному бутті [4]. Отже, самобуття цілісності забезпечується за умов наявності у неї різних якостей. Відтак, цілісність існує в Універсумі, вибирає з нього потенційні можливості матерії, з одного боку, а з іншого, власне цілісність, є результатом саморозвитку і самореалізації Універсуму.

Проте цілісність особистості розпочинається з встановлення аутентичного контакту власне із собою. Грунтуючись на висловленні Ж.-Ж.Руссо: "le sentiment de l'existence" або відчуття існування, внутрішній контакт із собою є тією основою, що сприяє утворенню аутентичності особистості, утворює підвалини її цілісності. Ч.Тейлор разом із цим висуває ідею про "свободу самовизначення" [12]. Отже людина є вільною, коли сама вирішує, що стосується саме її, а не орієнтується на зовнішні впливи, з цього моменту і слід визначати початок становлення цілісності особистості.

Внаслідок того, що цілісність особистості базується на відчутті власної аутентичності, саме у підлітковому віці, індивід починає відчувати й усвідомлювати, що існує певний спосіб буття, що людина вважає своїм й таким, що не уподібнюється із чимсь-то іншим. Тобто, цілісність потребує ширості із самим собою, що приймається як смисл життя і є умовою самореалізації. Звісно, що для підліткового віку характерним є пошук власного "Я", визначення його меж і відображення самості, аутентичності. Й відчуття аутентичності, своєрідності впливає з глибин ества особистості підлітка, і в момент, коли здійснюється відкриття самого себе, свого потенціалу, особистість мов усвідомлює власне народження.

Водночас, процес набуття власної ідентичності, що за сутністю є найважливішою передумовою самоорганізації цілісності, потребує взаємодії, діалогу з іншими. Індивід відчуває власну ідентичність у взаємодії з іншими, більше того, не тільки визначає власне себе, сутність і межі власного суб'єктивного простору, а й особистісне реалізується.

Цікаво, що відчуття цілісності у підлітка здійснюється завдяки прийняттю досвіду спільноти і культурних традицій суспільства в цілому, підліткової субкультури, зокрема. Індивід намагається відшукати себе у безмежжі самовідношень, виходячи з особистісного ставлення до світу, взаємодії з іншими. Так, завдяки самореалізації утворює власну модель самовизначення й таким чином, наближується до усвідомлення й відображення власної цілісності.

Якщо повернутися до висвітлення процесу цілісності особистості виходячи з психологічних особливостей підліткового віку, то привілейоване місце тут належить інтенції особистісної ідентичності. На думку П.Рікера, ідентичність виступає як тотожність, з одного боку, а з іншого, як самість. Більш спрощений погляд пов'язується із поєднанням тотожності із тілесним критерієм, а самості із психологічним [10].

У відповідності із поглядами Дж.Локка, Д.Юма, ідентичність є наслідком порівняння. М.Гайдеггер розгортає самість через екзистенціальні або трансцендентальні основи буття. Й, знов повернемося до положення Ч.Тейлора щодо ідентичності як сукупності набутих ідентифікацій. Тобто наша ідентичність складається з міриад ідентичності: або героїчних осіб чи певних людей, а також норм, ідей, моделей, які індивід залучає у власне "Я" у вигляді деяких взірців, ментальних конструктів. Й, дійсно, тотожність та самість виявляються пов'язаними настільки щільно, що практично їх неможна роз'єднати.

Й далі, цілісність як категорія розкривається у визначенні М.Бубера: "Світ є двоїстим для людини через силу подвійності його співвіднесення з ним"[3]. Зазначена співвіднесеність пов'язана із поєднанням "Я-Ти". Необхідно відзначити, що з точки зору М.Бубера "Я" індивіда також є двоїстим. Цілісність набувається в момент "зустрічі" із "Ти" і: "ніщо одичне, ніщо часткове вже не турбує його, ніщо, що від нього відходить, ні вмішується у світ; тут діє цільна людина, закритий у власній цільності, людина, яка стала діючою цілісністю". Тобто для оформлення власної цілісності особистість із власним "Я" спрямовується на зустріч із "Ти".

Щонайперше, що знаходить людина – це єдність души. Уся сутність її сили концентрується у єдиному центрі, все, що може увести в сторону, відкидається, особистість віднаходить власне себе. Однак, задля набуття власної цілісності, у даному випадку, необхідно піднятися над своїм егоцентризмом. А подальший розвиток індивіда залежить

від вирішення дилеми: це короткочасний перепочинок або задоволеність досягнутим. "Людина, сконцентрована у єдності, може вийти на зустріч... з таємницею і благом. Однак, вкусив блаженства зосередженості й нехтуючи високим обов'язком, вона може повернути назад й повернутися у розсіяність".

Окрім цього, Н.Роджерс відзначає, що коли людина занурюється у глибини власного "Я" задля пізнання цілісності і сутності, вона виявляє власний зв'язок із зовнішнім світом [11]. Й водночас, особистісна інтеграція інтелектуального, емоційного, тілесного і духовного вимірів відбувається внаслідок рефлексії і виявлення елементів життєвого досвіду. На думку, Н.Роджерс відчуття власної цілісності і єдності із світом, природою, спільнотою здійснюється у творчості і співтворчості, а також через людино-центровану терапію на основі експресивних мистецтв.

Слід зазначити, що спрямованість до цілісності оформлюється на рівні свідомості й у діалозі. Також важливим механізмом оформлення спрямованості щодо цілісності є конкретний вчинок людини. Так, М.Бахтін зауважує: "акт нашої діяльності, нашого переживання, як дволикий Янус, дивиться у різні боки: у об'єктивну єдність культурної галузі і неповторне однісіньке життя, що переживається, але не має спільного і єдиного плану, де обидва обличчя взаємно визначали б себе стосовно однієї-єдиної єдності"[1].

Представники гештальтпсихології, М.Вертгаймер, В.Келер також вважали, що існує єдине первинне утворення або гештальт, водночас, окремі ізолювані шматочки виступають вторинними. Тобто, існує ціле, поведінка якого не визначається окремими елементами, однак процеси у частках визначаються внутрішньою природою цілого.

Більш того, цілісність часто розглядалася у єдності із холізмом. Саме термін "холізм" було уведено в психологію Ф.М.Смутсом для визначення позиції, що виявляє світ, який складається *per se* не тільки з атомів, але й структур, які значно відрізняються від їх часток. Як зазначав Ф.Перлз: "Я вітаю різницю між цілим й частками цілого (холоїдами): якщо армія є агресивно-захисна цілісність, то батальйони, ескадрони і т.і. постають частками цілого; якщо людська особистість є цілісність, то комплекси і паттерни повторення виступають частками цілого".

Втім визначення проблеми цілісності особистості відбувається у контексті співвідношення цілого і часток у трьох загальних підходах: холізмі, мерізмі, раціоналістичній діалектики чи антиномізмі. Відтак, елементи холізму виявляються у античних філософів мілетців, неоплатоніків, у Новий час – у філософії Б.Спінози, Г.Лейбніца. Новітній час – праці екзистенціалістів, персоналістів, постмодерністів. Мерізм – напрямок, в якому ціле є сумою елементів Т.Гоббс, Ж.Ламетрі, Ф.Бекон, К.Гель-

вещей, П.Гольбах, Д.Дідро, З.Фрейд, К.Лоренц, Ж.Піаже, М.Мерло-Понті. Головним принципом раціоналістичної діалектики є те, що частини не можуть існувати без цілого, а ціле без часток. Згідно антиномізму, людина як складний об'єкт, діалектично суперечлива єдність сутності і існування, родового (загального) і індивідуального, суцього і необхідного, біологічного і соціального, детермінованості і свободи, конечності і безкінечності (Г.Гегель, К.Маркс, Ф.В.Шеллінг, Ф.Енгельс та ін).

Отже, цілісність особистості розкривається у спрямованості людини сформуванню певне під'рунтя власного свідомого існування, в якому природне і соціальне, індивідуальне, об'єктивне і суб'єктивне у розвитку індивіда поєднуються у ціле. Відтак, відокремлювати їх означає руйнувати їх цілісність. Тому сутність людини полягає у її цілісності, здатності вийти за межі власного природного і соціального буття. "у цій сутності – людська краса, дух, сила, можливість паріння". Тут же слід нагадати вислів В.Т.Пуляєва: "Головне у людині, яка має волю, свідомість, здатність мислити – це її активність і адаптивність, які, з одного боку, є її атрибутивною, невід'ємною властивістю, а з іншого – пріоритетною по відношенню до реактивності і пасивності"[9]. Тобто в такий спосіб, завдяки численним діяльним актам людина створює себе і основою вибору цілей та засобів їх досягнення є її життєві смисли і загальнолюдські цінності, що й визначають спрямованість розвитку.

Тобто, якщо цілі розуміються вірно, встановлюється відношення цілі і засобу, як відношення цілі і результату людської діяльності й відбувається усвідомлення сутності цінностей і смислу життя, так людина набуває цілісного прояву і розвитку, повертається до людяності. Необхідна гуманістична спрямованість розвитку, яка відштовхне від людства усе ворожнече і деструктивне. Й під'рунтям та вищим об'єднуючим усі соціальні інститути, смислом може стати духовність і ціннісне ставлення до природи. Усвідомлюючи закони розвитку природи і набуваючи духовності людина безкінечно може виходити на нові межі смислового, творчого, діяльницького стану, зберігаючи власну цілісність і особистість.

Отже важливою і необхідною умовою самоорганізації цілісності особистості підліткового віку є процес набуття ідентичності на під'рунті аутентичності й відчуття самоті, спрямованості до духовності й ставленні до норм, життя й природи як до цінності.

Спіраючись на вищезазначені положення необхідно відзначити, що: - псевдоцілісність як специфічна неусвідомлена пізнавальна позиція, що опосередковує процес пізнання суб'єктивним сприйняттям світу, як психологічне явище утворюється з процесом соціалізації, розвитком умінь децентрації перетворюється із пізнавальної позиції у особистісну властивість, характеризується зосередженням на власному

"Я". У підлітковому віці псевдоцілісність особистості має особливі форми – "феномен уявної аудиторії", "особистий міф". Позитивний прояв центрації полягає у збалансованому механізмі психологічного захисту особистості у критичні і кризові періоди її розвитку. Водночас цей механізм відповідає псевдоцілісності особистості;

- цілісність особистості – складне особистісне утворення, що складається з автентичності, суб'єктності індивіда. Цілісність особистості впливає із усвідомлення самості особистості й пов'язується з автономністю. Становлення цілісності особистості розгортається як процес самодійснення та визначається здатністю щодо самокерування й саморегулювання, а також специфікою вирішення особистісних конфліктів й протиріч, що пов'язані із рівнем розвитку суб'єктності особи;

- цілісність особистості виступає найважливішою потребою й передумовою ефективності процесу соціалізації. Виявлений зв'язок між ефективністю процесу соціалізації й цілісністю особистості дозволяє стверджувати, що завдяки активній перетворювальній діяльності автентичної, цілісної особистості в цілому підвищується продуктивність особистості як суб'єкту професійної діяльності, ефективність й реалізованість індивіда у соціальних відносинах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – 424с.
2. Брудный А.А. Психологическая герменевтика. Учебное пособие. – М.: Лабиринт, 1998. -336 с.
3. Бубер М. Два образа веры. – М.: ООО "Фирма "Изд-во АСТ", 1999. – 592с.
4. Васильев Г.Н., Келасьев В.Н. Самоорганизация целостности: психо- и социогенез. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2003. – 204 с.
5. Гейко Е.В. Психологические особенности проявления эгоцентризма личности в мыслительной деятельности подростков Автореф. дис...канд.психол.наук. – спец-ть: 19.00.07 – пед.и возр. психология, – Киев, 2002. – 20 с.
6. Елисеев О.П. Практикум по психологии личности. – СПб: Питер, 2007. – 512 с.
7. Непомнящая Н.И. Целостность или диссоциация личности и рефлексивные уровни самосознания // Мир психологии, 2003. – № 2. – С. 145-155.
8. Пашукова Т.И. Эгоцентризм в подростковом и юношеском возрасте: причины и возможности коррекции. Уч.пособие для студ.,

шк. психологов и учителей. – М.: Институт практической психологии, 1998. – 160 с.

9. Пуляев В.Т. Целостный человек и детерминанты его общественного развития. // Социально-гуманитарные знания, 1999. – № 6. – 304 с.

10. Рікер П. Сам як інший / Пер із фр. – К.: Дух і літера, 2002. – 458 с.

11. Роджерс Н. Путь к целостности: человеко-центрированная терапия на основе экспрессивных искусств/ [http:// dialog.ru](http://dialog.ru)

12. Тейлор Ч. Этика автентичности / Пер с англ. – К.: Дух і літера, 2002. – 128с.

13. Харин С.С. Искусство психотренинга. Заверши свой гештальт. – Минск.: Изд. В.П.Ильин, 1998. – 352 с.

14. Bell J.H., Bromnick R. D. The social reality of imaginary audience: a grounded theory approach // Adolescence, 2003. – 6 (22).

15. Elkind D., Bowen R. Imaginary audience behaviour in children and adolescents// Developmental Psychology, 1979. – 15. P. 38-44.

16. Enright R., Lapsley D., Shukla D. 1979; Adams G., Jones R. Adolescent egocentrism in early and late adolescence // Adolescence, 1979. – 14. – P. 687-695.

УДК 159.922.7-053.6

ОСНОВНІ ПРОТИРІЧЧЯ ЯК ДЖЕРЕЛО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Гельбак А.М.

Пропонована стаття присвячена аналізу досліджень явищ кризовості і суперечностей підліткового віку. Мета статті – виявлення характерних рис перехідних і кризових періодів у житті особистості. Кризи та суперечності підліткового віку розглядаються автором як можливість особистості перейти до наступної, якісно нової стадії розвитку.

Ключові слова: *перехідний період, психологічна криза, вікова криза, соціальна ситуація розвитку, протиріччя підліткового віку.*

Предлагаемая статья посвящена анализу исследований явлений кризисности и противоречивости подросткового возраста. Цель статьи – выявление характерных черт переходных и кризисных периодов в жизни личности. Кризисы и противоречия подросткового возраста рассматриваются автором как возможность личности перейти к следующей, качественно новой стадии развития.

Ключевые слова: *переходный период, психологический кризис, возрастной кризис, социальная ситуация развития, противоречия подросткового возраста.*